ISSN: 2522-9699, 2616-5007

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.55(7-10)-1
УДК 130.2 ‘15/17’ : 316.7 (204.4 : 614.4)

ЖАХЛИВЕ У СОЦІОКУЛЬТУРНИХ СИНТЕЗАХ ДОБИ РАННЬОГО МОДЕРНУ: ЕПІДЕМІЇ, ВІЙНИ ТА ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ ЯК ВИКЛИК ЛЮДСТВУ

Н. В. Радіонова

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *Сучасне українське суспільство переживає одночасно кілька масштабних викликів – пандемію, війну та прискорений розвиток технологій, спричинених пандемією, війною та стрімким розвитком технологій. Ці процеси радикально змінюють ландшафт культурного і соціального буття української людини. Феномен жахливого, попри його явний деструктивний потенціал, має амбівалентний характер. Досвід переживання людиною жахливого (епідемії, війна, технічний прогрес) в добу раннього модерну набуває нової актуальності у світлі глобальних викликів пандемії COVID-19, а також поширення інформаційних криз та прискореного розвитку технологій, зокрема, ШІ.*

Постановка проблеми. *Здійснити філософсько-антропологічний аналіз феномена жахливого як складової соціокультурних трансформацій сучасного українського суспільства в умовах війни, пандемії та прискореного технологічного розвитку, з урахуванням історичного досвіду доби раннього модерну, коли війни, епідемії та технічні інновації визначали траєкторію розвитку європейських суспільств.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом *посилюється інтерес до різних проявів культурної репрезентації страху та жахливого, (Р. Гаттон, Ю. Крістєва, Ю. Абашнік та ін.), пропонуючи евристичні аналогії для дослідження пандемії як каталізатора соціокультурних змін (С. Гелловей, Ф. Закарія, М. Хонігсбом та ін.), а також коригує уявлення про “жахливе” як політику знищення смислів (В. Агеєва, М. Бойченко, Є. Бистрицький, С. Пролеєв та ін.).*

Постановка завдання. *Проаналізувати амбівалентність жахливого як джерела руйнації й культурно-технологічного поступу в Європі доби раннього Модерну.*

Виклад основного матеріалу. *Тридцятирічна війна, релігійні конфлікти, епідемії й голод були головними чинниками, що формували колективний досвід переживання жахливого у добу раннього модерну. Сучасність, потри значні соціокультурні прориви, відтворює подібні реакції у відповідь на пандемію, війни, технологічні та кліматичні загрози. Проведена паралель між добою раннього модерну та сучасною українською реальністю, логіка якого ускладнюється пандемією та війною, доводить, що жахливе є структурною константою людського буття.*

Висновки. *Таким чином, в історико-культурному контексті доби раннього модерну чіткіше постає стійке відчуття жаху, що визначає сучасний стиль життя, як структурний, організуючий принцип досвіду і поведінки. Дослідження конструктивного потенціалу феномену жахливого дозволить прогнозувати шляхи інтеграції технологій у життя суспільства, що сприятиме продуктивній мобілізації інтелектуальних і технічних ресурсів, а також дозволить оцінити ефективність політик у сфері соціальної підтримки, культури та освіти.*

Ключові слова*: людина, соціокультурні практики, пандемія, епідемії, прогрес, технічна творчість, життєвий простір, жахливе, страх, війна, філософсько-антропологічний аналіз, модерн.*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

THE HORRIFIC IN THE SOCIOCULTURAL SYNTHESES OF THE EARLY MODERN ERA: EPIDEMICS, WARS, AND TECHNOLOGICAL CREATIVITY AS A CHALLENGE TO HUMANITY

Nataliia Radionova

Abstract.

Relevance of the research. *Contemporary Ukrainian society is confronting several large-scale challenges simultaneously—pandemic, war, and the accelerated advance of technology spurred by these crises. Together they are radically reshaping the cultural and social landscape of life in Ukraine. The phenomenon of the horrific, despite its evident destructive potential, is fundamentally ambivalent. The experience of the horrific (epidemics, war, technological progress) in the Early Modern era has renewed relevance in light of the global challenges posed by COVID-19, the proliferation of information crises, and rapid technological development, particularly in artificial intelligence (AI).*

Problem statement. *To carry out a philosophical-anthropological analysis of the phenomenon of the horrific as a constitutive component of the sociocultural transformations of contemporary Ukrainian society amid war, pandemic, and accelerated technological development—taking into account the historical experience of the Early Modern period, when wars, epidemics, and technological innovations set the trajectory of European societies.*

Analysis of recent research and publications. *Recent years have seen a growing interest in cultural representations of fear and the horrific (R. Hutton, J. Kristeva, Yu. Abashnik, et al.), which offer heuristic analogies for examining the pandemic as a catalyst of sociocultural change (S. Galloway, F. Zakaria, M. Honigsbaum, et al.) and invite a revision of the "horrific" as a politics of the destruction of meaning (V. Ageieva, M. Boichenko, Ye. Bystrytskyi, S. Proleiev, et al.).*

Research task. *To analyze the ambivalence of the horrific as a source of destruction and cultural-technological progress in Early Modern Europe.*

Main material presentation. *The Thirty Years' War, religious conflicts, epidemics, and famine were the principal forces shaping the collective experience of the horrific in the Early Modern era. Despite significant sociocultural advances, the present reproduces similar responses to pandemics, wars, and technological and climatic threats. The parallel drawn between the Early Modern period and contemporary Ukrainian reality—whose internal logic is compounded by pandemic and war—demonstrates that the horrific is a structural constant of human existence.*

Conclusions. *In the historical-cultural context of the Early Modern era, the persistent sense of dread that characterizes contemporary life emerges more clearly as a structural, organizing principle of experience and behavior. Exploring the constructive potential of the horrific may help forecast pathways for integrating technologies into social life, facilitate the productive mobilization of intellectual and technical resources, and provide a basis for evaluating the effectiveness of policies in social support, culture, and education.*

Keywords*: human being; sociocultural practices; pandemic; epidemics; progress; technological creativity; lifeworld; the horrific; fear; war; philosophical-anthropological analysis; modernity.*

Актуальність теми дослідження. Пандемія, війна та стрімкий технічний розвиток постають для сучасного українця як потрійне втілення жахливого. Однак, ці жахи не лише провокують відчуття небезпеки та втрати стабільності, але й змушують переосмислювати межі людських можливостей в дусі питання поставленого у діапазоні екзистенційно-антропологічного повороту сучасної філософської думки – скільки ще випробувань може витримати людина. Безперечно, ці жахи мають різну природу, але єдині у своєму деструктивному потенціалі та здатності кардинально змінювати соціальний, культурний та демографічний ландшафт України. Як і в добу раннього модерну, коли епідемії та воєнні конфлікти супроводжувалися винахідництвом та новими цивілізаційними проривами, в сучасних українських реаліях технічна творчість, інтегруючи інновації у щоденне життя, стає не лише інструментом виживання та протидії повітряному й наземному терору, але й джерелом соціокультурних змін, які резонують з викликами сучасності.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

Звернення до досвіду переживання жахливого у добу раннього модерну відкриває нові можливості у прогнозуванні суспільної реакції на виклики війни та пандемії, що в свою чергу дозволить виробити більш стійкі культурні і соціальні стратегії самозбереження людства.

Постановка проблеми. Війна, пандемія та технологічні прориви радикально трансформують соціальний, культурний і політичний простір сучасної України. Досвід доби раннього модерну, коли подібні виклики змінювали європейські суспільства, допомагає зрозуміти амбівалентну природу феномену жахливого, який одночасно виступає деструктивною силою та стимулом технічної творчості і прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних історико-культурних, культурно-антропологічних, філософсько-соціальних та філософсько-освітніх дослідженнях посилюється інтерес до різних проявів культурної репрезентації страху та жахливого, (Р. Гаттон, Ю. Крістєва, С. К'єркегор, М. Фішер та ін.), пропонуючи евристичні аналогії для дослідження пандемії як каталізатора соціокультурних змін (С. Гелловей, Ф. Закарія, М. Хонігсбом та ін.), а також коригує уявлення про "жахливе" як політику знищення смислів (В. Агеєва, М. Бойченко, Є. Бистрицький, С. Пролеєв та ін.). Окремі дослідження українських науковців присвячені амбівалентності технічного прогресу від підвищення обороноздатності до продукування нових етичних і гуманітарних ризиків (А. Єрмоленко, Воронкова, М. Култаєва, О. Кивлюк, С. Корнієнко, С. Доценко, О. Дольська, С. Бакуменко та ін.).

Потри очевидну актуальність постановки проблеми у її комплексності, в українському філософському дискурсі досі бракує системних досліджень, що інтегрують культурно-антропологічний аналіз феномена жахливого у контексті війни, пандемії та прискореного розвитку технологій ШІ.

Постановка завдання. Проаналізувати амбівалентний характер феномену жахливого та виявити баланс між деструктивним і прогресивним потенціалом жахливого на прикладі Європи доби раннього модерну, що дає змогу зрозуміти сучасні виклики та дозволить окреслити культурні і соціальні механізми адаптації та стійкості українського суспільства в умовах війни, пандемії та прискореного розвитку надскладних технологій.

Виклад основного матеріалу. Тридцятирічна війна, релігійні конфлікти, епідемії й голод були головними чинниками, що формували колективний досвід переживання жахливого у добу раннього модерну. Повномасштабна війна, спричинені нею руйнування і масова травматизація населення, а також пандемія COVID-19, подібно до ранньомодерних суспільств, перетворюють відчуття особистісного екзистенційного страху на джерело колективного жаху, який водночас стає ресурсом для спротиву та символічного опрацювання.

Логіка жаху, згідно з концептами Танатосу та Еросу (З. Фройд) акцентує увагу на фундаментальній основі людського буття – діалектиці життя і смерті. Саме тому, з метою уникнення лінійного спрощення взаємоперетинання історичного досвіду і сучасних соціокультурних практик у цій статті в якості методологічного інструментарію використовується мозаїчний метод, який допомагає виділити декілька взаємопов'язаних блоків (війна, епідемії, технології), які через "логіку жаху" інтегруються в єдину систему. Тим самим, мозаїчна схема "логіки жаху" дозволяє цілісно розглянути ключові елементи доби раннього модерну у трансформаціях життєвого світу українців в умовах війни.

Зміст цього досвіду є однаковим з погляду усіх епох, термінологічно його можна визначити як когнітивну втому або когнітивне відчуження, коли складається враження, що замість залитого сонцем українського ландшафту гоголівських "Вечорів біля Диканьки" ми перенеслися до похмурої буденщини "Вибраних місць із листування з друзями". Гоголівський досвід переживання жахливого посилює свою

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

актуальність у сьогоденному протистоянні українського світу жахливій "мертвенності" та "мерзотності" російського світу [10]. З позиції Тонатосу мотив "повсякденної дрібноти" (М. Гоголь) набуває змісту активної деструктивної сили, що народжується з відсутності духовної роботи, а життя позбавлене духовного зусилля і високої мети, стає внутрішньо спустошеним. Перебуваючи у такому стані, як зазначає М. Фішер: "ми самі перетворюємося на взірцеве уособлення моторошного: агент, що діє крізь нас (несвідоме, потяг до смерті), виявляється не там і не в тих формах, на які ми очікували" [13, с. 130]. Онтологічний жах, навколо якого обертається світ "живих душ" М. Гоголя є суттєвою характеристикою доби раннього модерну в українському інваріанті. Саме XIX століття було періодом інтенсивних наукових пошуків, світоглядних ризиків, легітимації нових культурних форм на засадах несумісної цілісності позитивістських, матеріалістичних, натуралістичних, релігійних, спіритуалістичних та магічних настанов [9]. Такий світоглядний плюралізм, викликаючи моторошний ефект в суспільстві, потребував культурного посередництва.

Свого часу Ф. Бекон наголосив, що такі три речі як друк, компас та порох назавжди змінили стан і вигляд речей по всьому світу ("Новий Органон" 1620 р.). Значущість цього твору для сучасної доби не заперечна не тільки тому, що закладає основи наукового світогляду, але й тим, що Ф. Бекону, який ще сам однією ногою стояв в добі Відродження, вдалося відчути й передати народжуваний дух модерної епохи. Тож, цілком справедливо його праця "Новий Органон" у сучасному філософському дискурсі позиціонується як методологічна передумова проектів модернізації європейського суспільства [2, с. 26]. Метафорично добу Нового часу можна назвати лабораторією сучасності, бо саме тоді наука почала розглядатися як інструмент панування над природою, а технології як спосіб перетворення світу. Технічні інновації, медичні відкриття та соціальні реформи, вдосконалення зброї й організація масових армій дозволили європейським державам значно розширити владу та вплив.

Тож, згадувані Ф. Беконом усі три відкриття XV-го століття визначили подвійну логіку вихідних засад ранньомодерного проекту. Оптимістичний пафос Нового часу – орієнтація на прогрес, універсальність розуму та здатність науки перетворити світ із самого початку був співприсутніми із жахливим досвідом воєн, епідемій, соціальних криз. Модерний суб'єкт спрямований на підкорення природи, розширення свободи, створення нового світу без догматизму і традиційних обмежень, уже на етапі раннього модерну мав здатність до самокритики. Зокрема, відкриття Колумбом Нового Світу поставило перед європейською елітою неоднозначне запитання, якщо стародавні мудреці не знали про цілих два континенти, то що ще вони пропустили [8, с. 141]. Вже Ф. Бекон збагнув, що модерний суб'єкт уособлює амбівалентність епохи: він водночас творець, підкорювач, винахідник, критик і сумнівний спостерігач. Людина, яка вірить у свою здатність змінювати світ повинна усвідомлювати тягар власної відповідальності перед ним. Саме тому він звертав увагу на обмеженість людського пізнання, що підкреслює необхідність постійного очищення розуму від упереджень.

Невипадково, метафора дзеркала набуває у Бекона специфічної методологічної функції та стає образом критичного розуму у культурі Просвітництва, але дзеркало виявляє множинність, ілюзорність й навіть "чужість" образу людини. Саме таку багатопланову роль дзеркало відігравало у життєвому просторі людини XVI століття. Воно слугувало не лише побутовим і декоративним предметом, але й символом самопізнання. поглядання власного зображення в дзеркалі чи на портреті змінило ставлення людини до самої себе, що заклало підґрунтя поширенню ідеї індивідуалізму в європейському культурному просторі. Можна навіть стверджувати, що саме завдяки дзеркалам виникає новий жанр образотворчого мистецтва такий як

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

автопортрет. Загалом, портретний живопис у життєвому світі тогочасного європейця набуває особливої популярності: “Що частіше поважні люди зверталися до художників, щоб ті їх намалювали, то більше глядачів бачило ці портрети і то більше людей прагнуло мати свої власні” [8, с. 133].

На відміну від мистецької творчості, яка на той час вже органічно була вплетена в систему церковних і світських цінностей, технічна творчість часто сприймалася як потенційно небезпечна (пригадаємо Галілея, який був звинувачений та засуджений інквізицією), оскільки виходила за межі звичайного людського досвіду і порушувала традиційне уявлення про божественний порядок, що викликало страх перед людським втручанням у природу, відповідно, й страху перед відьомством. Саме Ф. Бекон одним із перших в європейському науковому просторі ретельно обґрунтував, що природа – це об’єкт раціонального пізнання, а не демонізму та містичних страхів. Це ознаменовало суттєві зміни у мисленні тогочасних європейців, але для того щоб наукове знання стало вирішальним в суспільстві потрібно було майже три століття. Як зазначає англійський історик І. Мортімер: “Хоча багато звинувачень у відьомстві були спричинені сексизмом або простою ненавистю, уявлення про відьомство росло разом з вірою, що існують невидимі та незрозумілі сили в природі” [8, с. 189]. Варто зазначити, що за уявний злочин відьомства в Європі з 1424 р. до 1782 р. було законно страчено від сорока до шістдесяти тисяч людей [3, с. 43]. Лише наприкінці XVII століття, коли наукові відкриття перестали сприйматися як щось надприродне, а європейській науковій спільноті вдалося стабілізувати громадянську думку, структура з переслідування відьом та чаклунів перестала функціонувати [8, с. 189].

Важливу роль у формуванні характерної для модерної Європи культури мислення відіграв винахід технології друку (Й. Гутенберг). Зокрема, Н. Фергюсон у книзі “Цивілізація. Як захід став успішним” називає винахід друкарського верстака найважливішою технологічною інновацію напередодні промислової революції [12, с. 100]. Книги почали циркулювати в усіх прошарках суспільства, що дало поштовх поширенню грамотності та розвитку освіти, що сприяло Реформації, формуванню національних держав і становленню нової буржуазної культури, а також масове відтворення наукових праць створило європейську “республіку вчених”. Завдяки друкованій книзі поступово відбувалися зміни у стилі життя європейців, зростала роль особистих щоденників, листування та приватної інтелектуальної діяльності, ключовою подією стало видання Біблії місцевими мовами [7, с. 145].

Попри епохальні географічні відкриття, друк та технічні винаходи, зміни в картині світу повсякденне життя людей у XV – XVII століттях було наскрізь пронизане логікою воєн, епідемій, хвороби та смерті. Як справедливо зазначив І. Мортімер, у століття Гутенберга і Колумба, Бекона і Декарта вирішальним джерелом змін стають епідемії та війни, що визначає ритм політичних, економічних, соціальних і культурних трансформацій [8, с. 119-121]. Ці явища здавна супроводжують людське існування, набуваючи статусу своєрідних аксіом буття – смерть, свобода, ізоляція відсутність сенсу [6, с. 33], в яких розкривається драматизм людської присутності в світі. Оскільки їхня аксіоматичність полягає у неможливості бути усуненими з горизонту людського існування, протягом історії людина повинна була примиритися з ними та навчитися сприймати не лише як негативні факти, що підривають стабільність соціального і біологічного буття, а й як смислотворчі константи. Тож, незважаючи на те, що у XVI столітті епідемії ширились більш повільно, як зазначає М. Хонігсбом, віспі, кору та іншим патогенам Старого Світу треба було кілька тижнів, щоб дістатися Нового Світу, а сьогодні вірус може опинитися не більше ніж за сімдесят дві годин у будь-якій країні [14 с. 386], універсальний характер людського існування зумовлює повторюваність екзистенційних дилем та рефлексій спільних для різних епох і соціокультурних

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

контекстів.

По мірі того як наукові знання просуваються у повсякденне життя, істотно змінюється ландшафт людського існування. Наукова революція XVI століття яскраво засвідчує як змінюється структура повсякденності європейських суспільств: з'являються скляні вікна, димоходи, олов'яні ложки та ліжка з перинами, подушками та лляними простирадлами в оселях звичайних людей; заможне населення на бенкетах обговорює дизайн будівлі та саду та вибір способу життя [8, с. 144]. У книжці "Есеї або поради, громадянські та моральні" Френсіс Бекон у відповідь на потреби часу стверджує, що "існує мудрість, яка виходить за межі правил медицини: власні спостереження людини за тим, що їй на користь, а що на шкоду, є найкращім засобом збереження здоров'я" [1, с. 147]. Медична революція XVII століття значно вплинула на ставлення людей до лікарів та лікування, але сама по собі медична наука не могла "розчаклувати" світ як це зробили технічні відкриття XV-XVI століття. Тож, "дивовижний парадокс, коли технології дозволяли успішно запобігати віспі ще на початку XIX ст., але непопулярність щеплення унеможливлювала істотний поступ у боротьбі з хворобою упродовж сотні років" [11, с. 13–14], повторюється у XXI столітті.

Сучасні метаморфози стилів життя українців демонструють аналогічну логіку, яка зумовлюється комбінацією пандемії COVID-19, війни та технічних інновацій. За слушним спостереженням М. Маклюена: "Культурні моделі та схильності стають особливо відчутними, коли ми опиняємося в перехідному просторі між тою чи тою домінівною формою свідомості" [7, с. 109]. У цьому сенсі жахливе є своєрідною матрицею для розуміння людської крихкості, обмеженості знань і залежності від непередбачуваних подій. Як в добу раннього модерну так і сьогодні досвід страху і невизначеності спонукають до переосмислення фундаментальних засад людського буття та суперечностей світу.

Наостанок, хоча остаточно й не поділяючи оптимізм С. Гелловея, щодо прогнозів посткоронного світу, варто дослухатися до його слів: "будь яка криза – це нові можливості, і що серйознішою та деструктивнішою буде криза, то більше можливостей вона нам надасть" [4, с. 10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, соціокультурний досвід раньомодерного суспільства в європейській та українській варіаціях виразно демонструє, що страх здатний як паралізувати суспільні структури та індивідуальну активність людини, так і діяти як потужна сила здатна стимулювати до пошуку нових рішень, сприяти переоцінці цінностей, пришвидшувати інноваційні процеси, інтегрувати технологічні інновації з гуманістичними цінностями, утворюючи нові соціокультурні синтези. Логіка жахливого є методологічним принципом, що виявляє тривкі культурні коди, які виходять за історичні рамки певної епохи, повторюючись у нових формах, кожного разу доводячи, що модерний проект раціональності не гарантує безпеки.

У перспективі дослідження конструктивного потенціалу феномену жахливого дозволить прогнозувати шляхи інтеграції технологій у життя суспільства, що сприятиме продуктивній мобілізації інтелектуальних і технічних ресурсів, а також дозволить оцінити ефективність політик у сфері соціальної підтримки, культури та освіти.

Список використаних джерел:

1. Бекон, Ф 2024, *Есеї або поради, громадянські та моральні,* пер з англ. І. Карівець та І. Карівець, Львів : *Контур*, 248 с.
2. Бойченко, М 2021, '"Новий Органон" Френсіса Бекона як методологічна передумова проєктів модернізації європейського суспільства', *у кн. "Новий Органон" (1620) та університетська філософія. До 400-річчя виходу трактату "Новий Органон" Френсіса Бекона. Матеріали міжнародної наукової конференції, 18-19 грудня 2020 р.* Харків : *ХНУ імені В. Н. Каразіна*, с. 26 – 32.

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

3. Гаттон, Р 2024, *Відьомство: Історія страху з давніх часів дотепер,* пер. з англ. К. Диса, Київ : *Стилет і стилос,* 472 с.
4. Гелловей, Ск 2021, *Посткорона. Від кризи до нових можливостей,* пер. з англ. А. Акуленко, Київ : *Видавнича група КМ-БУКС*, 240 с.
5. Даймонд, Дж. 2023, *Зброя, мікроби і сталь: Витоки нерівностей між народами*, пер. з англ. Т. Цимбала, Київ : *Видавнича група КМ-БУКС*, 512 с.
6. Кауфман, С 2023, *За межами піраміди потреб. Новий погляд на самореалізацію,* пер. з англ. А. Марховська, 3-тє вид., Київ : *Лабораторія*, 400 с.
7. Маклюен, М 2024, *Галактика Гутенберга,* пер. з англ. А. Галушка і В. Самойленко, Київ : *Лабораторія, Ніка-Центр*, 384 с.
8. Мортімер, І 2021, *Яке століття бачило найбільше змін і чому це важливо для нас,* пер. з англ. Я. Машико, Харків : *Вид-во "Ранок" : Фабула*, 448 с.
9. Радіонова, Н 2008, *Репрезентації філософії в освітньому просторі Слобожанщини у XIX столітті,* Суми: *ВАТ СОД, Козацький вал*, 320 с.
10. Радіонова, Н 2025, 'Феномен жахливого у життєтворчості М. Гоголя: філософсько-антропологічний аналіз', *HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць,* голов. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : *Видавничий дім "Гельветика", Випуск 23 (100),* с. 101 – 107
11. Розчаклування недуги, 2025, *Локальна традиція, "старі" хвороби та "нова" медицина в Україні XVIII – XIX століття*. Колективна монографія за ред В. Маслійчука та І. Сердюка, Харків : *Видавець Олександр Савчук*, 352 с.
12. Фергюсон, Н 2023, *Цивілізація. Як Захід став успішним,* пер. з англ. В. Циба, 5-те вид, Київ : *Наш формат*, 448 с.
13. Фішер, М 2025, *Химерне та моторошне,* пер з англ. Д. Пащенко, В. Подосіннікова, Львів : *Контур*, 208 с.
14. Хонігсбом, М 2021, *Століття пандемій. Історія глобальних інфекцій від іспанського грипу до COVID-19,* пер. з англ М. Лузіної, Київ : *Yakaboo Publishing*, 432 с.

References:

1. Bekon, F 2024, *Esei abo porady, hromadianski ta moralni (Essays or counsels, civil and moral)*, per z anhl. I. Karivets ta I. Karivets, Lviv : Kontur, 248 s.
2. Boichenko, M 2021, '"Novyi Orhanon" Frensisa Bekona yak metodolohichna peredumova proiektiv modernizatsii yevropeiskoho suspilstva (Francis Bacon's Novum Organum as a methodological precondition for European modernization projects)', u kn. *"Novyi Orhanon" (1620) ta universytetska filosofiia. Do 400-richchia vykhodu traktatu "Novyi Orhanon" Frensisa Bekona. Materialy mizhnarodnoi naukovoi konferentsii,* 18-19 hrudnia 2020 r. Kharkiv : *KhNU imeni V. N. Karazina,* s. 26 – 32.
3. Hatton, R 2024, *Vidomstvo: Istoriia strakhu z davnikh chasiv doteper (Witchcraft: A history of fear from ancient times to the present)*, per. z anhl. K. Dysa, Kyiv *: Stylet i stylos*, 472 s.
4. Hellovei, Sk 2021, *Postkorona. Vid kryzy do novykh mozhlyvostei (Post corona: From crisis to opportunity)*, per. z anhl. A. Akulenko, Kyiv : *Vydavnycha hrupa KM-BUKS*, 240 s.
5. Daimond, Dzh. 2023, *Zbroia, mikroby i stal: Vytoky nerivnostei mizh narodamy (Guns, germs, and steel: The origins of inequality among peoples)*, per. z anhl. T. Tsymbala, Kyiv : *Vydavnycha hrupa KM-BUKS*, 512 s.
6. Kaufman, S 2023, *Za mezhamy piramidy potreb. Novyi pohliad na samorealizatsiiu (Transcend: The new science of self-actualization)*, per. z anhl. A. Markhovska, 3-tie vyd., Kyiv : *Laboratoriia*, 400 s.
7. Makliuen, M 2024, *Halaktyka Hutenberha (The Gutenberg galaxy)*, per. z anhl. A. Halushka i V. Samoilenko, Kyiv : *Laboratoriia, Nika-Tsentr*, 384 s.
8. Mortimer, I 2021, *Yake stolittia bachylo naibilshe zmin i chomu tse vazhlyvo dlia nas (Which century saw the most change, and why it matters to us)*, per. z anhl. Ya. Mashyko, Kharkiv : *Vyd-vo "Ranok" : Fabula*, 448 s.
9. Radionova, N 2008*, Reprezentatsii filosofii v osvitnomu prostori Slobozhanshchyny u XIX stolitti (Representations of philosophy in the educational space of Slobozhanshchyna in the 19th century)*, Sumy : *VAT SOD, Kozatskyi val*, 320 s.
10. Radionova, N 2025, 'Fenomen zhakhlyvoho u zhyttietvorchosti M. Hoholia: filosofsko-antropolohichnyi analiz (The phenomenon of the horrific in the life-creation of M. Gogol: A philosophical-anthropological analysis)', *HUMANITIES STUDIES: zbirnyk naukovykh prats,*

ISSN: 2522-9699, 2616-5007

holov. red. V. H. Voronkova, Zaporizhzhia : *Vydavnychyi dim "Helvetyka"*, Vypusk 23 (100), s. 101 – 107
11. *Rozchakluvannia neduhy*, 2025, *Lokalna tradytsiia, "stari" khvoroby ta "nova" medytsyna v Ukraini XVIII – XIX stolittia (Disenchanting disease: Local tradition, "old" illnesses, and "new" medicine in Ukraine (18th–19th centuries))*. Kolektyvna monohrafiia za red V. Masliichuka ta I. Serdiuka, Kharkiv : *Vydavets Oleksandr Savchuk*, 352 s.
12. Ferhiuson, N 2023, *Tsyvilizatsiia. Yak Zakhid stav uspishnym (Civilization: How the West became successful)*, per. z anhl. V. Tsyba, 5-te vyd, Kyiv : *Nash format*, 448 s.
13. Fisher, M 2025, *Khymerne ta motoroshne (The weird and the eerie)*, per z anhl. D. Pashchenko, V. Podosinnikova, Lviv : *Kontur*, 208 s.
14. Khonihsbom, M 2021, *Stolittia pandemii. Istoriia hlobalnykh infektsii vid ispanskoho hrypu do COVID-19 (The pandemic century: A history of global infections from the Spanish flu to COVID-19)*, per. z anhl M. Luzinoi, Kyiv : *Yakaboo Publishing*, 432 s.

Прорецензовано / Reviewed *22.08.2025*
Рекомендовано до друку / Recommended for publication *11.09.2025*

DOI 10.33930/ed.2019.5007.55(7-10)-2
УДК [17+342.7]:[004:316.3](045)

ЕТИКА ТА ПРАВА ЛЮДИНИ У ЦИФРОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

О. В. Чикало
І. В. Сімашко

Анотація.

Актуальність теми дослідження. *У сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною частиною суспільного розвитку, охоплюючи практично усі сфери життя – від освіти й економіки до медицини та державного управління. Етика окреслює моральні межі їх застосування, а права людини забезпечують юридичні гарантії.*

Дослідження даної теми потрібне для осмислення сучасних трансформацій і вироблення ефективної державної політики та суспільної саморегуляції.

Постановка проблеми. *Стрімка цифровізація радикально змінює збирання й використання даних, публічні комунікації та ухвалення рішень, водночас посилюючи ризики порушення приватності, незаконного обігу персональних даних, маніпуляцій у медіа, корпоративно-державного контролю та цифрової нерівності.*

На сьогодні, в умовах формування нових цінностей, етична проблематика є досить актуальною і необхідною, тому і постала проблема вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. *Питання етики, загальнолюдських норм, свободи, рівності, відповідальності та гідності досліджувалися такими науковцями як-от: Ж. Андрійченко, Н. Бааджи, Л. Вербівська, М. Дмитренко, Т. Забаштинська, О. Котенко, Т. Чубіна та інші розглядають цифрову етику як уточнення традиційних знань про етику з урахуванням розвитку комп'ютерних технологій і засобів міжкультурної комунікації.*

Постановка завдання. *В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій цифрове виживання перетворилося на невід'ємну складову сучасного способу життя, що поставило на порядок денний нові виклики у сфері захисту прав людини. Зважаючи на зростаючий рівень професійного та жорсткого контролю у сфері цифрових технологій, важливим є утвердження принципу дотримання етичних норм у застосуванні цифрових технологій усіма учасниками цифрового середовища.*

Метою статті є дослідження етичних викликів, які пов'язані з використанням цифрових технологій та визначення шляхів ефективного захисту прав людини у цифровому середовищі.